

Անահիտ ՄԱԿԱՐՅԱՆ

*Երևանի Վ. Բոյունովի անվ. պետական
լեզվահասարակագիտական համալսարան*

**«ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆ» ՀԱՍԿԱՑՈՒՅԹԻ ԶՈՒԳՈՐԴԱՅԻՆ ՇԵՐՏԻ
ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ Զ. ՖԱՌԼԶԻ
«ԿՈՆԵԿՑԻՈՆԵՐԸ» ՎԵՊՈՒՄ**

Սույն հոդվածի նպատակն է ուսումնասիրել «ազատություն» հեղինակային հասկացության զուգորդային շերտի ձևավորման առանձնահատկությունները Զ. Ֆաուլզի «Կոնեկցիոները» վեպում: Գեղարվեստական տեքստը միջոց է ընթերցողի գիտակցության մեջ հեղինակի աշխարհընկալման, աշխարհի հասկացական և լեզվական պատկերի արտացոլման համար: Վեպի լեզվաճանաչական քննությունը թույլ է տալիս վեր հանելու գեղարվեստական մի շարք զուգորդումներ, որոնք կազմում են «ազատություն» հեղինակային հասկացության զուգորդային շերտը: Ըստ մեր կողմից կատարված ուսումնասիրությունների՝ զուգորդային շերտը տրամախաչվում է խորհրդանշային, գնահատողական և պատկերային շերտերի հետ՝ ամբողջացնելով «ազատություն» հասկացության հեղինակային հայեցակերպը:

Բանալի բառեր. գեղարվեստական տեքստ, գեղարվեստական հասկացությ, զուգորդային շերտ, խորհրդանշային շերտ, աշխարհի հեղինակային պատկեր, գեղարվեստական զուգորդումներ, «ազատություն» հասկացությ

Գեղարվեստական տեքստում հասկացության առկայացման լեզվական միջոցների ուսումնասիրությունը վերջերս լեզվաբանների ուշադրության կենտրոնում է: Նմանատիպ ուսումնասիրությունները հետապնդում են մի շարք նպատակներ: Որոշ լեզվաբանների դիտարկմամբ՝ գեղարվեստական տեքստը ընթերցողի գիտակցության մեջ հեղինակի աշխարհընկալման, աշխարհի հասկացական և լեզվական պատկերի արտացոլման միջոց է: Ըստ Շիրովայի և Գոնչարովայի՝ «աշխարհի պատկերը օբյեկտիվ իրականության սուբյեկտիվ արտացոլումն է» /Щирова, Гончарова, 2007: 159/:

Աշխարհի հեղինակային պատկերը պայմանավորված է ինչպես լեզվական, այնպես էլ արտալեզվական գործոններով, որը գեղարվեստական տեքստում առկայացվում է լեզվական տարբեր միջոցներով: Ըստ Ն. Ս. Բոլտոնովայի՝ «աշխարհի հեղինակային պատկերի միավոր է գեղարվեստական հասկացությ» /Болотова, 2007: 74/:

«Գեղարվեստական հասկացությ» եզրն առաջին անգամ օգտագործվել է ռուս լեզվաբան Ս. Ասկոլդովի կողմից, որը վերջինիս կարևորագույն առանձնահատկություններից է համարում «գեղարվեստական զուգոր-

դումների» առկայությունը /Аскольдов, 1997: 275/: Ավելին, գեղարվեստական հասկացույթն առանձնանում է իր բազմաշերտ կառուցվածքով: Հատկապես ուշագրավ է Ի. Ա. Տարասովայի դասակարգումը, որը գեղարվեստական հասկացույթի կառուցվածքում տարբերակում է հասկացական, զուգորդային, պատկերային, խորհրդանշային և գնահատողական շերտեր /Тарасова, 2012: 51/: Այնուամենայնիվ, հարկ է նկատել, որ վերոնշյալ շերտերից մասնավորապես զուգորդային շերտն է, որ ծառայում է գեղարվեստական կամ հեղինակային հասկացույթի էությունը բացահայտելուն: Ինչպես իրավացիորեն նշում է Ն. Ա. Բոլտոնովան՝ «զուգորդական շերտը հնարավորություն է ընձեռում ընթերցողի գիտակցության մեջ առկայացնել գեղարվեստական հասկացույթի վերոնշյալ շերտերը» /Болотнова, 2007: 75/: Փաստորեն գեղարվեստական հասկացույթի զուգորդային շերտը ձևավորող լեզվական միջոցները երկու գործառույթ են իրականացնում. 1) հնարավորություն են ընձեռում հեղինակին որոշակի զուգորդումների միջոցով ներկայացնելու տվյալ հասկացույթի սեփական ընկալումն ու մեկնաբանությունը, 2) հաղորդակցական ազդանշան են հանդիսանում ընթերցողի համար ապակողմորելու գեղարվեստական տեքստում առկա հեղինակային հասկացույթները զուգորդումների միջոցով:

Սույն հոդվածի նպատակն է ուսումնասիրել «ազատություն» հեղինակային հասկացույթի զուգորդային շերտի ձևավորման առանձնահատկությունները Զ. Ֆաուլզի «Կոլեկցիոները» վեպում: Նշված ստեղծագործության լեզվաոճական քննությունից պարզ է դառնում, որ հեղինակը «ազատությունը» զուգորդում է բնության, արվեստի հետ, ինչպես նաև որոշ հակադրությունների միջոցով «ազատությունը» և «ազատության բացակայությունը» զուգորդվում են կյանքի և մահվան, նկուղում և նկուղից դուրս գտնվելու հետ, բնական լույսի և արհեստական լույսի հետ:

- «Ազատություն» հեղինակային հասկացույթի զուգորդումը բնության հետ

Զ. Ֆաուլզը «Կոլեկցիոները» վեպում մի շարք ներակա լեզվական միջոցների օգնությամբ ազատությունը զուգորդում է բնության հետ, որը նա առկայացնում է *“air, garden, daylight, light, fresh, wind, space, star, sky”* բառերի միջոցով: Վերլուծելով ներքոնշյալ օրինակները՝ հանգում ենք այն եզրակացության, որ ազատությունը զուգորդելով բնության հետ՝ հեղինակը բնորոշում է «ազատությունը»՝ որպես դրական գնահատողական երանգ ունեցող հասկացույթ: Ինչպես օրինակ՝

I have been here over a week now, and I miss you very much, and I miss the fresh air and the fresh faces of all those people I so hated on the Tube and the fresh things that happened every hour of every day if only I could have seen them – their freshness, I mean. The thing I miss most is fresh light.

I can't live without light. Artificial light, all the lines lie, it almost makes you long for darkness. (The Collector, p. 124)

Հատկանշական է հեղինակի կողմից “fresh” բառի բազմակի կիրառությունը: Օգտագործելով կրկնություն ոճական հնարը՝ հեղինակը ավելի ցայտուն է դարձնում Միրանդայի հոգեվիճակը: Հերոսուհին իր էությանը լի է կյանքով, եռանդով, աշխուժությամբ, և այդ ամենի պակասությունն է, որ նրա կյանքը դարձնում է անհետաքրքիր, միօրինակ, միապաղաղ և անգույն: Այսպիսով, Միրանդան երազում է ազատվել այդ ճնշող պատկերից և զգալ թարմության շունչը (*I miss the fresh air, the fresh faces, the fresh things, fresh light, their freshness*):

Բնության և ազատության կապն ակնհայտ է նաև ներքոնշյալ օրինակներում:

I made him take me round and round, ten or twelve times. The branches rustling, an owl hooting in the woods. And the sky all wild, all free, all wind and air and space and stars. (The Collector, p. 182)

Զարմանալի չէ հեղինակի կողմից “sky”, “wind”, “air”, “space”, “stars” բառերի օգտագործումը, քանի որ դրանք արտահայտում են հեղինակի միտումը, ըստ որի՝ բնությունն ու ազատությունը փոխկապակցված են: Պատահական չէ նաև “and” շաղկապի բազմակի կիրառությունը, քանի որ այն ավելի ուժգնացնում, ավելի արտահայտիչ է դարձնում հեղինակի խոսքը: Կրկնություն ոճական հնարը հնարավորություն է տալիս շեշտել այն փաստը, որ բնության մեջ ամեն ինչ ազատ է՝ լինի երկինք, քամի, օդ, տիեզերք, թե աստղեր:

Բնության մի մասն է կազմում նաև այգին, որտեղ Միրանդան կարող է վայելել բնության գեղեցկությունը, մաքուր օդը, թռչունների դայլայլը:

I'm going mad cooped up in here. Couldn't we just walk round the garden? (The Collector, p. 61)

Հետաքրքրություն են ներկայացնում “cooped up” և “garden” բառերը, որոնք տվյալ համատեքստում կրում են հակադիր իմաստներ: Հեղինակը «ազատությունը» զուգորդում է այգու հետ, իսկ «Միրանդայի նկուղում փակված լինելը, ազատությունից զուրկ լինելը» ներկայացնում է “cooped up” բառի միջոցով: Պատահական չէ նաև Ջ. Տաուլզի կողմից “mad” բառի կիրառությունը, քանի որ հեղինակը զարգացնում է այն միտքը, որ ազատության բացակայությունը կարող է մարդու մոտ հանգեցնել հոգեկան խնդիրների: Հետևաբար, կարելի է եզրակացնել, որ «ազատությունը» մարդու համար ունի կենսական նշանակություն:

- «Ազատություն» հեղինակային հասկացության զուգորդումը արվեստի հետ

Ուշագրավ է «ազատություն» գաղափարի ֆաուլցյան ընկալումը, որը բացահայտվում է Միրանդայի և Ֆրեդերիկի կերպարների հակադրության միջոցով: Հեղինակը Միրանդային պատկերում է որպես արվեստագետի, որը սիրում է գեղեցիկը, բարին, ազնիվը և ազատությունը, որի կերպարը հակադրվում է Ֆրեդերիկին, որին հեղինակը նկարագրում է որպես մի անձնավորության, ով հեռու է արվեստից, հետևաբար ընդունակ է չարիք գործելու՝ գրկելով մարդկանց ազատությունից: Ասվածն ակնհայտ է դառնում հետևյալ օրինակների վերլուծության միջոցով:

“Do you know anything about art?” she asked.

Nothing you’d call knowledge.

“I knew you didn’t. You wouldn’t imprison an innocent person if you did.” (The Collector, p. 43)

Մեջբերված հատվածում հեղինակային միտումն ակնառու է դառնում հատկապես “You wouldn’t imprison an innocent person if you did” նախադասության վերլուծության արդյունքում: Միրանդան բացահայտ արտահայտում է իր վերաբերմունքը արվեստի նկատմամբ, համոզված լինելով, որ Ֆրեդերիկի տգիտությունը, արվեստի նկատմամբ անտարբերությունն է, որ դրդել է նրան առևանգել, ազատությունից գրկել Միրանդային:

Վերոնշյալ ստեղծագործության լեզվաոճական վերլուծության արդյունքում գալիս ենք այն եզրակացության, որ Ջ. Ֆաուլզը տվյալ համատեքստում «ազատություն» հասկացության առկայացնում է հակադրելով «ազատությունը» և «ազատության բացակայությունը»:

Հակադրության վառ օրինակ է հետևյալ հատվածը, որտեղ հեղինակը հակադրում է կյանքը և մահը:

It’s afternoon. I should be in life class. Does the world go on? Does the sun still shine? Last night, I thought – I am dead. This is death. This is hell. There wouldn’t be other people in hell. Or just one, like him. The devil wouldn’t be devilish and rather attractive, but like him. (The Collector, p. 124)

Հատկանշական է վերը բերված օրինակի վերլուծությունը, որը հնարավորություն է տալիս վեր հանել Ջ. Ֆաուլզի «ազատություն» հասկացության հեղինակային ընկալումը: Ջ. Ֆաուլզը հերոսուհու նկուղում փակված լինելը զուգորդում է դժոխքի, մահվան հետ (This is death. This is hell), որի միջոցով հեղինակը ավելի վառ և ցայտուն պատկերում է Միրանդայի հոգեվիճակը և զգացմունքները: “Does the world go on? Does the sun still shine?” ներքին մենախոսության միջոցով հեղինակը կարծես հակադրում է կյանքը և մահը: Տվյալ համատեքստում աշխարհը խորհրդանշում է շարունակվող կյանքը, արևը, բնությունը, ազատու-

թյունը, մինչդեռ նկուղը խորհրդանշում է ազատությունից զուրկ լինելը, ինչպես նաև մահը:

He is solid; immovable, iron-willed. He showed me one day what he called his killing-bottle. I'm imprisoned in it. Fluttering against the glass. Because I can see through it I still think I can escape. I have hope. But it's all an illusion. A thick round wall of glass. (The Collector, p. 204)

Մի շարք փոխաբերությունների միջոցով հեղինակը նկարագրում է այն միջավայրը, որտեղ փակված է Միրանդան: Նկուղը, որտեղ փակված է Միրանդան, զուգորդվում է այն ապակե շշի հետ (killing-bottle), որը Ֆրեդերիկի համար թիթեռներ ոչնչացնելու միջոց ու գործիք է: Հարկ է նշել, որ նկուղի զուգորդումը ապակե շշի հետ կառուցված է համաբանության վրա, ինչը հնարավորություն է տալիս հեղինակին ավելի պատկերավոր նկարագրել Միրանդայի բանտարկությունը: Միրանդայի համար նշված ապակե տարրայից ազատվելը կարծես պատրանք է թվում, քանի որ այդ բանտարկությունից ազատվելու նրա բոլոր ջանքերն ապարդյուն են անցնում, ինչը Ջ. Ֆաուլզն առկայացնում է հետևյալ փոխաբերության միջոցով “Fluttering against the glass”: Խորհրդանշական է թե՛ “killing-bottle” բառի և թե՛ “A thick round wall of glass” ծավալուն փոխաբերության օգտագործումը, քանի որ երկուսն էլ տվյալ համատեքստում պարունակում են “ազատությունից զրկելու՝ իմաստը, ինչպես նաև խորհրդանշում են Միրանդայի մահը:

Ներկայացնենք մեկ այլ օրինակ, որտեղ հեղինակը հակադրում է բնական լույսը և արհեստական լույսը:

The thing I miss most is fresh light. I can't live without light. Artificial light, all the lines lie, it almost makes you long for darkness. (The Collector, p. 124)

Պատահական չէ Ջ. Ֆաուլզի կողմից “fresh light” և “artificial light” մակդրային բառակապակցությունների օգտագործումը, որով հեղինակը հակադրում է բնականը (բնության գրկում լինելը) ու արհեստականը (փականքների մեջ լինելը): Ինչպես արդեն նշել ենք, ըստ Ֆաուլզի հեղինակային ընկալման՝ ազատությունը զուգորդվում է բնության հետ: Հետևաբար նաև վերոնշյալ հակադրության մեջ բնական լույսը զուգորդվում է ազատության հետ, մինչդեռ արհեստական լույսը խորհրդանշում է բնությունից, ազատությունից հեռու լինելը:

Ներքոհիշյալ հաստատվածում բերված օրինակներում հեղինակը հակադրում է նկուղը (cellar, down) և նկուղից դուրս լինելը (upstairs, up): Տվյալ համատեքստում նկուղից դուրս լինելը զուգորդվում է բնության, լույսի, կյանքի հետ, որոնք խորհրդանշում են ազատությունը, մինչդեռ նկուղը զուգորդվում է կապանքների, դժոխքի և մահվան հետ, որոնք խորհրդանշում են ազատության բացակայությունը: Այսպես՝

I want to be a prisoner upstairs. I want daylight and some fresh air.
(The Collector, p. 103)

“You could keep me in one of the bedrooms. It could be all barred and boarded up. I could sleep there. Then perhaps you’d tie me up and gag and let me sit sometimes near an open window. That’s all I ask, I’d rather starve to death than stay down here. Keep me in chains upstairs. Anything. But let me have some fresh air and daylight. (The Collector, p. 104)

Վերոնշյալ օրինակներում «ազատության բացակայությունը» հեղինակն առկայացնում է հետևյալ բայերի և արտահայտությունների միջոցով՝ *“to be barred, to be boarded up, to be tied up, to gag, to keep in chains”*: Մինչդեռ «ազատությունը» Ջ. Ֆաուլզը զուգորդում է նկուղից դուրս՝ վերևում լինելու (upstairs), ինչպես նաև արևի լույսի և մաքուր օդի հետ *“daylight, fresh air”*: Հատկանշական է այն, որ Միրանդայի համար կապանքների մեջ, փակված լինելն այդքան սոսկալի չէ, որքան բնությունից հեռու լինելը: Ինչպես գիտենք բնությունն ինքնին ազատության խորհրդանիշ է, հետևաբար, հերոսուհու համար ազատությունից զրկված լինելը զուգորդվում է բնությունից հեռու լինելու հետ:

Ստորև ներկայացված օրինակում ևս նկուղը զուգորդվում է «ազատության բացակայության հետ»:

Today I asked him to bind me and gag me and let me sit at the foot of the cellar steps with the door out open. In the end he agreed. So I could look up and see the sky. A pale grey sky. I saw birds fly across, pigeons, I think. I heard outside sounds. This is the first proper daylight I’ve seen for two months. It lived. It made me cry. (The Collector, p. 251)

Վերոբերյալ օրինակում Ջ. Ֆաուլզը նկուղը պատկերում է որպես մի տարածք, որը ճնշում, կաշկանդում է հերոսուհուն: Հատկանշականն այն է, որ հերոսուհին պատրաստ է կրել միևնույն կապանքները, սակայն զգալ բնության շունչը, ինչն առկայացված է *“Today I asked him to bind me and gag me and let me sit at the foot of the cellar steps with the door out open”* նախադասության միջոցով: Նկուղից դուրս լինելը Միրանդան զուգորդում է ազատության հետ, ինչը հեղինակն բառայնացնում է ստեղծագործության մեջ *“outside”, “fresh air”, “daylight”, “sky”, “birds”, “pigeons”* բառերի և բառակապակցությունների միջոցով:

Հետաքրքրական է նաև հետևյալ հատվածի վերլուծությունը:

I like being upstairs. It’s nearer freedom. Everything’s locked. All the windows in the front of the house have indoor shutters. The others are padlocked. (The Collector, p. 147)

Մեջբերված հատվածում ևս հեղինակը տան վերևի հարկը զուգորդում է ազատության հետ *“I like being upstairs. It’s nearer freedom”*, մինչդեռ նկուղը, ինչը զուգորդում է ազատությունից զուրկ լինելու հետ,

բառայնացնում է տվյալ համատեքստում տարբեր տեսակի փականքների իմաստ կրող բառերի միջոցով, ինչպես օրինակ՝ “locked”, “padlocked” և “shutters”:

Ամփոփելով, կարող ենք եզրակացնել, որ «ազատություն» հեղինակային հասկացույթի զուգորդական շերտի ուսումնասիրությունը Ջ. Տաուլզի «Կոլեկցիոները» վեպում հնարավորություն է ընձեռում բացահայտել «ազատություն» հասկացույթի ֆաուլզյան յուրովի ընկալումն ու մեկնաբանումը: Ավելին, վեպում «ազատություն» հեղինակային հասկացույթի զուգորդական շերտի ձևավորումը ապացուցում է այն տեսակետը, որ զուգորդական շերտը տրամախաչվում է խորհրդանշային, գնահատողական, պատկերային շերտերի հետ՝ ընթերցողի գիտակցության մեջ ամբողջացնելով «ազատություն» հասկացույթի հեղինակային հայեցակերպը: Վեպի լեզվաոճական քննությունից պարզ է դառնում, որ Ջ. Տաուլզը «ազատությունը» զուգորդում է բնության, արվեստի հետ, ինչպես նաև որոշ հակադրությունների միջոցով «ազատությունը» և «ազատության բացակայությունը» զուգորդվում են կյանքի և մահվան, նկուղում և նկուղից դուրս գտնվելու հետ, բնական լույսի և արհեստական լույսի հետ:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Аскольдов С. А. Концепт и слово // *Русская словесность: От теории словесности к структуре текста: Антология*. М.: Academia, 1997.
2. Болотнова Н. С. О методике изучения ассоциативного слоя художественного концепта в тексте // *Вестник ТГПУ, вып. 2 (65). Серия: Гуманитарные науки (Филология)*, 2007 // URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/o-metodike-izucheniya-assotsiativnogo-sloya-hudozhestvennogo-kontseptva-v-tekste>
3. Тарасова И. А. Поэтический идиостиль в когнитивном аспекте. Москва, 2012.
4. Щирова И. А., Гончарова Е. А. Многомерность текста: понимание и интерпретация. Санкт-Петербург, 2007.
5. Fowles J. *The Collector*. London, 1963.

А. МАКАРЯН – Формирование ассоциативного слоя концепта «свобода» в романе Дж. Фаулза «Коллекционер». – Целью данной работы является изучение особенностей формирования ассоциативного слоя индивидуально-авторского концепта «свобода» в романе Дж. Фаулза «Коллекционер». Художественный текст отражает авторское восприятие мира и формирует на основе ассоциаций представление о нем в сознании адресата. Лингвостилистический анализ романа позволяет выявить ряд художественных ассоциаций, которые формируют ассоциативный слой индивидуально-авторского концепта «свобода».

Результаты исследования показывают, что ассоциативный, образный, символический и ценностно-оценочный слои художественного концепта формируются как следствие реализации авторской интенции.

Ключевые слова: художественный текст, художественный концепт, ассоциативный слой, символический слой, авторская картина мира, художественные ассоциации, концепт «свобода»

A. MAKARYAN – *The Formation of the Associative Layer of the Concept “Freedom” in the Novel “The Collector” by J. Fowles.* – The present paper aims at studying the peculiarities of the formation of associative layer in the novel “The Collector” by J. Fowles. The literary text serves as a means of reflecting the author’s worldview in the consciousness of the recipient. The linguo-stylistic study of the novel helps to reveal a number of literary associations, which contribute to the formation of the associative layer of the poetic concept “freedom”. The thorough analysis of the concept under study makes it possible to conclude that associative, symbolic, figurative and emotive layers of the poetic concept are all based on the author’s intentions, thus disclosing the author’s individual perception and interpretation of the concept “freedom”.

Key words: literary text, poetic concept, associative layer, symbolic layer, author’s worldview, literary associations, the concept “freedom”